

مجموعه کتاب

گزارش و گفت‌وگو

یکپارچه سازی ظرفیت‌ها

گفت‌وگو از: سمیه مهتدی / دکترای تکنولوژی آموزشی

لطفاً تعریف کوتاهی از یادگیری تلفیقی (ترکیبی) و لزوم استفاده از آن در فرایند یاددهی - یادگیری ارائه دهید.

قبل از پاسخ‌دادن به سؤالات شما مایلم و وظیفه خودم می‌دانم از تلاش‌های مجاهدانه همکارانم در سراسر کشور بسیار سپاسگزار باشم. سال گذشته، همکاران ما در وزارت آموزش و پرورش، به‌واسطه شرایط کرونا، تلاش زیادی کردند. به اعتقاد من، این از خودگذشتگی، مجاهدت و تلاش همکاران شایسته تقدیر و سپاس است. من برای همه همکاران خودم و البته دانش‌آموزان عزیز آرزوی سلامتی می‌کنم. در خصوص یادگیری تلفیقی و تعریف آن لازم است نگاهی به رویکردهای متعدد در خصوص فرایندهای تدریس و یادگیری داشته باشیم. می‌دانیم، یکی از رویکردهای مطرح و حائز اهمیت در فرایند تدریس و یادگیری، رویکرد یادگیری تلفیقی است. این رویکرد با بهره‌گیری از کلیه فرصت‌ها و امکانات نظام آموزش حضوری و نظام آموزش از راه دور، به‌ویژه نسل‌های نوین آن که بر رایانه و شبکه مبتنی است، در بهبود بخشیدن تجربه‌های یادگیری می‌کوشد. البته در

بایسته‌های رویکرد تلفیقی در گفت‌وگو با دکتر اسماعیل زارعی زوارکی دانشیار دانشگاه علامه طباطبائی

دکتر اسماعیل زارعی زوارکی، دکترای علوم تربیتی با گرایش فناوری آموزشی از دانشگاه پنجاب - چندین کشور هند و دانشیار دانشگاه علامه طباطبائی است. ایشان اخیراً دوره فرصت مطالعاتی خود را در دانشگاه ژنو کشور سوئیس با موضوع «رویکرد یادگیری تلفیقی در آموزش ویژه» گذرانده است. کتاب‌ها، پژوهش‌ها و مقالات علمی متعددی که ایشان در زمینه یادگیری تلفیقی دارد، موجب شد در این شماره از مجله پای صحبت‌های ایشان بنشینیم و سؤالات خود را در خصوص این رویکرد بسیار مهم که به نظر می‌رسد رویکرد مناسبی برای استفاده معلمان و دبیران در دوران پساکروناست، از ایشان بپرسیم. با ما همراه باشید.

رویکرد یادگیری تلفیقی، تنها بهره‌گیری از آموزش‌های حضوری و آموزش‌های برخط مطرح نیست، بلکه در کنار آن از کلیه نظریه‌های یادگیری، رسانه‌ها، روش‌های تدریس، محتواها و شیوه‌های متنوع سنجش و ارزشیابی، به‌صورت انعطاف‌پذیر و براساس ویژگی‌های یادگیرنده، اهداف یادگیری، موضوع تدریس و شرایط و امکاناتی که معلم در اختیار دارد، در راستای تسهیل و اثربخشی فرایند تدریس و یادگیری، بهره‌گرفته می‌شود.

بنابراین، اگر ما بخواهیم فهم دقیق‌تری از یادگیری تلفیقی داشته باشیم، باید به انواع نظام‌های آموزشی (از نظر شکل ارائه آموزش) نگاهی داشته باشیم. من در کتابی با عنوان «نظام آموزش از راه دور»، این تقسیم‌بندی را ارائه دادم. ما می‌توانیم نظام آموزشی را به نظام آموزش حضوری^۲ و نظام آموزش از راه دور^۳ و نظام آموزش تلفیقی تقسیم کنیم. در این تقسیم‌بندی، آموزش حضوری و چهره‌به‌چهره را داریم. این نوع نظام آموزشی در آموزش و پرورش و به‌ویژه دوره‌های پیش‌دبستانی و ابتدایی و حتی متوسطه اول برای ما مهم است. بدون چنین نوعی از نظام آموزشی، ممکن است ظرفیت‌های زیادی را از دست بدهیم و نتوانیم با سایر نظام‌های آموزشی آن را جبران کنیم. دومین نوع نظام آموزشی، نظام آموزش از راه دور است که از ظرفیت‌های بی‌ظنیری برخوردار است؛ به‌ویژه در شرایط بحران که ممکن است از بیماری، یا سیل و زلزله و توفان و جنگ ناشی شود، ما می‌توانیم برای ارائه آموزش‌های خود از آن بهره‌گیریم. همان‌طور که هم در گذشته و به‌ویژه در سال گذشته، غالب آموزش‌های ما به این سمت روی آوردند و از راه دور آموزش را دنبال کردیم. نظام آموزش تلفیقی هم ترکیبی از نظام آموزش حضوری و نظام آموزش از راه دور، به‌ویژه بهره‌گیری از نسل‌های جدید نظام آموزش از راه دور است که بر امکانات و ظرفیت‌های رایانه و شبکه مبتنی است. با این توضیح مقدماتی، می‌توانیم یادگیری تلفیقی را چنین تعریف کنیم: یادگیری تلفیقی عبارت است از بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و امکانات آموزش حضوری و آموزش از راه دور، به‌ویژه آموزش‌هایی که به‌صورت برخط ارائه می‌شوند. البته ما در کنار یادگیری تلفیقی، برنامه‌دستی تلفیقی را هم داریم که در آن دانش‌آموزان برخی از درس‌ها را در کلاس به‌صورت حضوری یاد می‌گیرند و برخی را در برنامه‌دستی به‌صورت کاملاً برخط آموزش می‌بینند.

بنابراین، یادگیری تلفیقی به اعتقاد من یکپارچه‌سازی منظم و بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و امکانات آموزش‌های چهره‌به‌چهره یا حضوری و آموزش‌های برخط است که بین دانش‌آموزان، معلمان و منابع فناوری‌ها اتفاق می‌افتد. یکی از کلیه‌واژه‌های مهمی که باز هم به فهم مناسب یادگیری کمک می‌کند، فناوری است؛ به خاطر اینکه ما در یادگیری برخط، این برنامه و فعالیت‌ها را مبتنی بر فناوری^۴ ارائه می‌دهیم. در گذشته، مثل فرایند تدریس و یادگیری را معلم، دانش‌آموز و محتوا می‌دانستند اما امروزه این مثلث تغییر پیدا کرده و مؤلفه یا

رویکرد یادگیری تلفیقی در همه‌دوره‌ها و همه‌دوره‌های تحصیلی، از پیش‌دبستانی تا دانشگاه، قابل اجراست

عنصر منابع یا فناوری به آن اضافه شده است که در این‌باره فهم واژه منابع و فناوری می‌تواند خیلی به ما کمک کند.

آیا به نظر شما استفاده از رویکرد یادگیری تلفیقی در همه‌دوره‌ها و دوره‌های تحصیلی قابل انجام است؟

پاسخ این سؤال قطعاً مثبت است، اما رویکرد یادگیری تلفیقی، در ابتدا که در نظام آموزشی ورود پیدا کرد، از آموزش عالی شروع شد؛ چون ورود فناوری‌ها در نظام آموزشی هم از آموزش عالی شروع شد. بنابراین، ما اولین بهره‌گیری از این رویکرد را در آموزش عالی می‌بینیم؛ هم در سطح جهانی و هم در کشور ایران. بنده دو کتاب در این‌باره ترجمه کرده‌ام. بعد از ترجمه آن‌ها، مواجهه من با تجربه‌های جهانی در مورد یادگیری تلفیقی شکل جدیدی به خود گرفت. پس از آن بود که من متوجه شدم رویکرد یادگیری تلفیقی در دوره‌های تحصیلی قبل از دانشگاه هم می‌تواند به کار رود و می‌تواند خیلی حائز اهمیت باشد.

بنابراین، در همان سال‌ها که روی این کتاب‌ها کار می‌کردم، با یکی از دانشجویان برای اولین بار در سطح جهان و ایران رویکرد آموزش تلفیقی را در برنامه‌دستی ریاضیات دوره ابتدایی در ایران، طراحی و اجرا کردیم. در آن‌جا من متوجه شدم چقدر این رویکرد می‌تواند در دوره ابتدایی کارآمد باشد و چقدر می‌تواند جذاب باشد و روی یادگیری، انگیزش پیشرفت تحصیلی، درگیرسازی و متغیرهای دیگر تأثیر بگذارد! بنابراین، من این انگیزه را پیدا کردم که این رویکرد را در برنامه‌های سایر درس‌ها مثل علوم و به‌تدریج در درس‌های دیگر هم به خدمت بگیرم و علاوه بر دوره ابتدایی، در دوره متوسطه اول و دوره متوسطه دوم هم آن را در کلاس‌های درس خود اجرا کنیم و از این اجرا بازخوردهای فوق‌العاده مثبت و قابل ملاحظه‌ای دریافت کردم. به‌تدریج به کمک دانشجویان به این سمت رفتم که رویکرد یادگیری تلفیقی را علاوه بر آموزش افراد عادی، برای آموزش افراد با نیازهای ویژه هم به خدمت بگیریم. پس شروع کردم این رویکرد را در نظام آموزش و پرورش استثنایی کشور و بخشی هم در مدرسه‌های عادی دارای دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، اجرا کردم. باز هم بازخوردهای بسیار مثبتی گرفتیم. بنابراین، من به سؤال شما به این شکل پاسخ می‌دهم که تجربه‌های متعدد عملی و پژوهشی من نشان می‌دهند، رویکرد یادگیری تلفیقی در همه‌دوره‌ها و همه‌دوره‌های تحصیلی، از پیش‌دبستانی تا دانشگاه، قابل اجراست و می‌تواند مزایای قابل ملاحظه‌ای داشته باشد.

آیا به نظر شما محتوای کتاب‌های درسی و برنامه‌دستی که در مدرسه‌ها اجرا می‌شود، قابلیت اجرا با رویکرد تلفیقی را دارد، یا نیاز به تغییر وجود دارد و اگر بله، چه تغییراتی لازم است؟

نیاز به توجه دارد. اگر دانش‌آموزان و معلمان به ابزارها دسترسی نداشته باشند، یک چالش جدی است. الان در نظام آموزش و پرورش و آموزش عالی، طیف وسیعی از یادگیرندگان، چه دانش‌آموزان و چه دانشجویان و حتی معلمان و استادان دانشگاه، به لحاظ دسترسی به فناوری‌ها، دچار مشکل هستند و این هم چالشی است که به برنامه‌ریزی در بلندمدت نیاز دارد و کشورهای توسعه‌یافته روی این چالش در حال کارند و دارند به‌نوعی دسترسی به فناوری‌ها و ابزارها را برای معلمان و استادان دانشگاه و دانش‌آموزان فراهم می‌کنند.

ع برای اجرای آموزش با رویکرد تلفیقی حتماً به دانش‌ها و مهارت‌هایی در معلمان نیاز است. مهم‌ترین و اصلی‌ترین این دانش‌ها و مهارت‌ها کدام‌اند؟

ع البته در پاسخ‌های قبلی اشاره کردم، من نیاز به دانش‌ها و مهارت‌ها را در دو بعد می‌بینم. در بعد «علم و هنر تدریس» (پداگوژیک)، نیاز است معلمان را آموزش دهیم که هم با خود مفهوم رویکرد تلفیقی و هم مدل‌های آن، طرح درس‌ها و شیوه‌ها و راهبردهای تدریس این رویکرد آشنا شوند. در بعد فنی، آشنایی با انواع فناوری‌ها و ابزارهای فناورانه و مهارت‌های کار با فناوری‌ها در بسترها و سامانه‌ها و نرم‌افزارها و اپلیکیشن‌های گوناگون مطرح است.

بنابراین، من هم مانند شما معتقدم، در بهره‌گیری از رویکرد یادگیری تلفیقی، به راهنماهای جامع و کاربردی نیاز داریم که هم معلمان، هم دانش‌آموزان و هم والدین راهنمایی شوند. این راهنماها می‌توانند برای تصمیم‌گیران و سیاست‌گذاران هم مطرح شوند. بر اساس همین ضرورت، جدیدترین کاری که به کمک یکی از دانشجویانم ترجمه کرده‌ام، «راهنمای یادگیری تلفیقی» است که برای معلمان در نظام آموزش و پرورش است و من احساس می‌کنم این راهنما که جدید و تجربه کشور کانادا است، می‌تواند برای معلمان بسیار قابل استفاده باشد. امیدوارم این کتاب بتواند به معلمان ما کمک کند با این رویکرد مهم و جدید آشنا شوند و بتوانند در بهره‌گیری از این رویکرد سریع‌تر پیش روند و سریع‌تر خودشان را آماده کنند.

ع و کلام آخر؟

ع در پایان از شما و همکاران بسیار خوبم در نظام آموزش و پرورش تقدیر و تشکر می‌کنم و امیدوارم حاصل تجربه‌های چندساله‌ام که آن‌ها را با همکارانم به اشتراک گذاشتم، مفید واقع شود و بتواند به کیفیت آموزش‌های آن‌ها کمک کند. برای همه دانش‌آموزان و معلمان سرزمینم آرزوی سلامتی می‌کنم.

پی‌نوشت‌ها

1. Blended Learning Approach
2. Face to face educational system
3. Distance educational system
4. Technology based

ع برنامه‌هایی که ما در مدرسه اجرا کردیم، به‌صورت نمونه و بخشی بوده و برنامه درسی کاملی را در طول سال تحصیلی اجرا نکرده‌ایم. اما تجربه‌های ما اجازه می‌دهد عرض کنم، برای آنکه ما برنامه‌های درسی را با شرایطی که به لحاظ محتوا و امکانات و به‌ویژه زیرساخت‌های فناورانه در مدرسه‌ها در اختیار داریم، اجرا کنیم، قطعاً به طراحی دوباره نیاز داریم تا بتوانیم رویکرد تلفیقی را در طول سال و در همه برنامه‌های درسی اجرا کنیم. بنابراین، ما نیاز داریم یک طراحی مجدد داشته باشیم، زیرا برنامه‌های آموزشی ما برای نظام آموزشی حضوری طراحی شده‌اند و وقتی می‌خواهیم امکانی جدید به آن اضافه کنیم و از آن بهره بگیریم، قطعاً طراحی مجدد لازم است و این طراحی مجدد به ما امکان می‌دهد بتوانیم از این رویکرد در نظام آموزشی خود استفاده کنیم.

ع رویکرد تلفیقی در کنار فرصت‌ها و امکاناتی که در اختیار خواهد گذاشت، می‌تواند آسیب‌هایی هم داشته باشد؛ به‌خصوص اگر بدون آگاهی و آمادگی مورد استفاده قرار گیرد. در این زمینه چه نظری دارید (آسیب‌های احتمالی کدام‌اند؟)

ع من سؤال را این‌گونه اصلاح می‌کنم که به‌جای آسیب‌ها بگوییم چالش. ما در بررسی‌های جهانی در استفاده از رویکرد تلفیقی چالش‌هایی جدی مشاهده می‌کنیم و در سطح ملی، در نظام آموزش و پرورش و در نظام آموزش عالی، چالش‌های مشابهی داریم. یکی از این چالش‌ها «آموزش معلمان» است که باید با این رویکرد و مدل‌های آن آشنا شوند. باید طرح‌درس‌های مبتنی بر این رویکرد را یاد بگیرند و تمرین کنند. باید مهارت‌ها و دانش لازم را در این حوزه کسب کنند. ما در دوره‌های آموزش ضمن خدمت می‌توانیم بخشی از این آموزش‌ها را به‌صورت هدفمند ارائه کنیم. تجربه من نشان می‌دهد، معلمان ما پس از آشنایی با این رویکرد به آن علاقه‌مند می‌شوند و به‌سرعت می‌توانند مهارت‌های لازم را در این زمینه کسب کنند. من در حوزه آموزش ویژه با ۷۰ تا ۸۰ معلم کار کرده‌ام و به آن‌ها آموزش داده‌ام. یعنی این تجربه را با بخشی از معلمان داشته‌ام.

البته در این رویکرد، علاوه بر معلم، آموزش دانش‌آموزان هم خیلی حائز اهمیت است. دانش‌آموزان هم به آموزش‌هایی نیاز دارند تا برای انجام فعالیت‌ها و برنامه‌ها و تمرین‌های این رویکرد آماده شوند. با توجه به اینکه در این رویکرد، بخش بزرگی به مشارکت والدین نیاز دارد، یک چالش هم نحوه مشارکت والدین و آموزش‌هایی است که برای والدین نیاز داریم و این بسیار جدی است.

چالش بعدی می‌تواند چالش زیرساخت باشد؛ چون همان‌طور که اشاره کردم، در رویکرد تلفیقی، ما به منابع و فناوری‌ها نیاز داریم. در بعد فنی زیرساخت‌ها خیلی مهم هستند. اگر ما زیرساخت‌ها را تقویت نکنیم، قطعاً نمی‌توانیم از این رویکرد استفاده کنیم. آن بخش امکانات و ظرفیت‌های برخط، همه بر زیرساخت فناوری مبتنی است. چالش دسترسی به ابزارهای فناورانه نیز چالش دیگری است که